

S Z E M L E

ÚJABB FINNUGOR NYELVÉSZETI KIADVÁNYOK

A Néprajz és Nyelvtudomány terjedelme és munkatársainak kis létszámánem engedi meg, hogy tüzetes és a problémák mélyére hatoló bírálatokat közöljünk a finnugor nyelvtudományi irodalom valamennyi fontosabb új eredményéről. Hasznosnak véljük ezért, hogy olvasóink tájékoztatása végett évről évre rövid referáló megjegyzésekkel kísért, de teljességre nem törekvő beszámolót adjunk az évkönyvünk egyes köteteinek megjelenése közötti időben kiadott újabb finnugor nyelvészeti (sőt, egyes esetekben néprajzi, régészeti stb.) kiadványokról. Első közleményünkben 1961 szakirodalmi termését kívánjuk bemutatni.*

I. Önálló művek, különlenyomatok

1. ÁLTALÁNOS FINNUGOR TÁRGYÚ MŰVEK

ITKONEN, ERKKI: *Suomalais-ugrilaisen kielen- ja historiantutkimuksen alalta. [A finnugor nyelvészeti és történeti kutatások területéről]*. Helsinki 1961. SKS-218 I. [Tietolipas 20. sz.]

A népszerű Tietolipas sorozat egyik legújabb kötete E. Itkonen négy fontos tanulmányát tartalmazza: A finnugorság őstörténetéről (németül megjelent az UAJb 32. kötetében 1960-ban); a finnugor alapnyelv hangtani és alaktani szerkezetéről (ez a *Vir.* 1957. évf.-ban megjelent tanulmány bővített változata); a lappok őstörténetéről (ez a tanulmány a szerzőnek több, erre a kérdésre vonatkozó korábbi írásán alapul, pl. *Vir.* 1941, 1946. évf. UAJb 27); a finnországi finnugor nyelvészeti kutatások történetéről (eredeti — rövidebb — változata az *Oma Maa* c. gyűjteményes munka I. kötetében 1958-ban jelent meg.).

* *Megjegyzés:* Magyar nyelvészeti munkákat — hacsak nincs finnugor vonatkozásuk — nem vettünk fel a jegyzékbe, mert ez nagyon megduzzasztotta volna anyagunk terjedelmét. A legújabb magyar nyelvészeti irodalomban egyébként olvasóink könnyebben tudnak tájékozódni, mint a főleg külföldön megjelenő finnugor szakirodalomban. *Rövidítéseinke:* ALH = *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae*; AOH = *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*; FUF = *Finnisch-ungarische Forschungen*; MIA = *Materialy i issledovanija po archeologii SSSR*; MSFOu = *Mémoires de la Société Finno-Ougrienne*; SE = *Sovjetskaja Etnografija*; SKS = *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*; UAJb = *Ural-altaische Jahrbücher*; Vir = *Viritäjä*.

RAVILA, PAAVO: Johdatus kielihistoriaan [Bevezetés a nyelvtörténetbe]. 2., uusittu painos, Helsinki 1961. SKS. — 122 l. [Tietolipas 3.]

1946-ban megjelent hasonló című munkájának szerkezetileg és tartalmilag is módosított, megújított kiadása. A könyvnek több mint a fele a hangtörténet kérdéseivel foglalkozik (15–71), a morfológia rövid fejezete után (72–88) a lexikológia problémáit tárgyalja két alfejezetben (etimológia: 90–9, jelentés-
tan: 99–108). A mondattan általános kérdéseit a 109–119. lapokon foglalja össze. Példaanyagát főleg a finnugor (s közülük is elsősorban a balti-finn) nyelvekből választotta.

SINOR, DENIS: Un suffixe de lieu ouralo-altaïque. Kny < AOH 12/1–2 (1961): 169–178.

A finnugor nyelvekben kimutatott *-*ks-* elemű translativus rag (pl. fi. *-ksi* stb.) mellé állít hasonló hangalakú tunguz és mongol ragokat.

LAKÓ, GYÖRGY: Pál Hunfalvy. Budapest 1961. Kny. < ALH. 11(1961): 1–7. Megemlékezés születésének 150. évfordulóján.

HEGEDŰS, JÓZSEF: A magyar nyelvhasználat kezdetei (XVI–XVII. század) és háttere az egykorú európai nyelvészeti irodalomban. Budapest 1961. MTA. — 10 l. [Kandidátusi értekezés tézisei.]

TRET'JAKOV, P. N.: U istokoy etničeskoj istorii finn-ugorskich plemen: SE. 1961/2, 76–93.

A gödrös–fésűdíszes kerámia kultúra emlékei nyomán rekonstruálni próbálja Északkelet-Európa erdős vidékének neolitikori etnikai csoportjait. Véleménye szerint a Káma – Vjatka és Urál hegység közötti neolitikori művelődést a finnugorságnak kell tulajdonítani. Nyugat – a Baltikum – felé vonulásuk menete és iránya az i. e. III–II. évezredi leletekből világosan kirajzolódik.

LÁSZLÓ, GYULA: Östörténetünk legkorábbi szakaszai. A finnugor őstörténet régészeti emlékei a Szovjetföldön. Budapest 1961. Akad. Kiadó. — 212 l.

Az alcímmel ellentétben nemcsak régészeti emlékek vizsgálatáról van szó, hanem részletesen foglalkozik a finnugor nyelvek szókészletének őstörténeti tanulásaival, az életföldrajzi módszer használhatóságával is. Felvázolja, hogyan terjeszkedett az állat- és növényvilág Észak-Euráziában a jégkorszak után, s hogyan követte ezt a finnugorság betelepülése e terület európai részeire. A finnugorság őshazáját a Lengyelország és az Oka, illetőleg a Baltikum és az Urál hegység közötti területre helyezi. A jégkorszak végétől az i. e. II. évezredig kíséri végig e vidék kultúráinak és etnikumainak alakulását. A könyv gazdag szemléltető apparátussal van ellátva.

2. LAPP NYELV

LAGERCRANTZ, ELIEL: Lappische Volksdichtung V. See- und Skolte-lappische Texte des südlichen Varangergebiets. Helsinki 1961. — 208 l. [MSFOu 124.]

Próza (javarészt mitikus) szövegek a Varanger-fjord tengeri lapp nyelv-járásából (Nesseby és Neiden vidékéről) és a dél-varangeri Neiden kolta és tengeri lapp keverék nyelvjárásából.

KERT, G. M.: *Obrazcy saamskoj reči*. Moskva—Leningrad 1961, Izd. AN. — 216 l.

A könyv néprajzi szempontból is nagyon tanulságos kóla lapp — kildini és jokongai nyelvjárásai — szövegeket közöl fonetikus átírásban orosz fordítás-sal és nyelvtani jegyzetekkel. A bevezetés hangtani tájékoztatást is tartalmaz.

SKÖLD, TRYGGVE: *Die Kriterien der urnordischen Lehnwörter im Lappi-schen I*. Uppsala 1961, Almqvist and Wiksell. — 222 l. [Skrifter utgivna av Institutionen för Nordiska Språk vid Uppsala Universitet 8.]

A bevezetésben a lapp nyelvről, a lappokról, nyelvjárásaikról, irodalmi nyelveikről, jövevényszavaikról, a szavak hangalaki felépítéséről, továbbá a germán nyelvekről, a rekonstruált óészakiról ad összefoglaló tájékoztatást (1—84). A lapp nyelv óészaki jövevényszavainak kritériumai közül először a szókezdő mássalhangzó-képviselőben (85—94), majd az első szótag vokalizmu-sában (95—196) mutatkozó kormeghatározó értékű jelenségeket vizsgálja. — Bár a tövégződésekkel kapcsolatos kérdések vizsgálata a 2. kötet feladata lesz, az eddigi vizsgálatokból azért úgy tűnik, hogy az óészaki jövevényszavak szá-ma a lappban korántsem olyan nagy, mint Wiklund hitte (ő kb. 600-ra tette ezek számát), hanem ennél jóval kisebb, esetleg a Collindertől gyanított 200-at sem éri el.

STEEN, ADOLF: *Samenes folkemedicin*. Oslo 1961. — 74 + 62 l. [Samiske samlinger V.]

3. BALTI—FINN NYELVEK

ARISTE, PAUL: *Über die früheste Entwicklungsstufe der ostseefinnischen Sprachen*. Kny. < Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised. Ühetskonna-teaduste seerie X (1961) — 3:260—8 l.

Ariste nézete szerint a balti—finn (közfinn) alapnyelv már i. e. IV—III. évezred fordulóján kialakult, s az I. e. II. évezredre nyelvjárásokra tagolódott. A finnugorság többi csoportjával még hosszú időn át fenntartották kapcsola-taikat. Az egyes finnugor csoportok közötti nyelvi kontaktus azonban fokoza-tosan megszakadt: Az i. e. I. évezredben már a következő balti—finn törzsi nyel-vekkel számol: lív, déli-észti, északi-észti, karjalai, vepsze. Időszámításunk kez-dete táján az északi-észtek nagyobb csoportokban települtek át a Finn-öböl északi partvidékére, s az itt lakó lappokkal és idevetődött karjalaiakkal keve-redve alakult ki a hatodik balti—finn törzsi nyelv: a hämei. Az északi-észtek át-települése Finnországba később is folytatódott, ennek eredményeképpen ala-kult ki Délnyugat-Finnországban a hämeiek és az újabb betelepültek kevered-séből egy új törzsi nyelv, a varsinais-suomi. A suomi, a hämei és a nyugat-karjalai az alapja a mai finn nemzetnek és nyelvének. A mai észti a déli és az északi-észti törzsi nyelvek egységesülése útján jött létre. Az északi-észtek Nar-ván túli csoportja a törzs többi tagjától elkülönülve előbb külön nyelvjárásá

alakult (i. sz. kezdetén), s később önálló nyelvvé vált (vót). Az izzór nyelv kiválása a karjalából az i. u. I. ezred végén mehetett végbe.

ITKONEN, ERKKI: Gibt es im Ostseefinnischen Spuren eines Duals? Helsinki 1961. — 20 l. Kny. < Studia Fennica 9:3. [Commentationes Instituti Fennougrici „Suomen Suku” 21].

A duális megléte a lappban egyik fontos bizonyítéka volt a lapp nyelv különállásának. Ez a vonás élesen elválasztja a lappot a balti-finn nyelvektől s a szamojéd meg az obi-ugor nyelvek felé közelíti. Itkonen szerint az a lapp duális jel, melyet az obi-ugor és szamojéd duális jellel kapcsolatba hoztak, független ezektől s az eredeti többes és kettősszámú birtokos személyragok keveredéséből alakult. A duális tulajdonképpeni és eredeti jele a lappban *-n*, s ennek megfelelői a balti-finn nyelvekből is kimutathatók (pl. a finn többes 1. személyű birt. szem. ragnak [*-mme*] nyelvjárási *-mmen* alakjai is vannak). Feltevése szerint a korai közfinn-lapp alapnyelvben még voltak duális jelölő birtokos személyragok. A késői közfinnben azonban a duális funkciója megszűnt, s a duális birtokos személyragok a többesi vagy egyes számú b. sz. ragok változataiként éltek tovább. A lapp duális személyes névmások megfelelőit ugyancsak kimutatja a balti-finn személyes névmástövekben. Fejtegetései szorosán kapcsolódnak ahhoz a felfogáshoz, hogy a lapp is és a finn is a korai közfinn alapnyelvnek két nyelvjárásából eredeztethető.

OINAS, FELIX J.: The Development of Some Postpositional Cases in Balto-Finnic Languages. Helsinki 1961. — 190 l. [MSFOu 123.].

A balti-finn nyelvek önálló szóból keletkezett ragjainak etimológiáját és nyelvenként csoportosított használatát mutatja be (*ka* komitat., *ke* komitat., *mö* prolat.-komit., *lo* periferialis, *sa* terminat). Ezek általában a XVI. századnál nem régiek.

Pribaltijsko-finskoje jazykoznanie. K 70-letiju so dnja roždenije D. V. Bubricha. Redaktory: M. M. Chjamjaljajnen i A. A. Beljakov. Moskva—Leningrad 1961. Izd. Akad. Nauk. — 134 l. [Trudy karelskogo filiala ANSSR, Vyp. 23].

A kötet tartalmazza Hämäläinen, M. M. megemlékezését Bubrichról (3—9), Bubrich irodalmi munkásságának jegyzékét (10—15), N. A. Meščerskij tanulmányát a XVII—XVIII. századi orosz-karjalai szógyűjtésekről (16—32), N. I. Bogdanov posthumus munkáját a keleti vepsze nyelvjárások sajátosságairól (33—41), V. M. Ollikainen dolgozatát a mai finn irodalmi nyelv *-ta-*, *-tä-*, *-tta-*, *-ttä-*, *-utta-*, *-yttä-* igealak-képzőiről (42—62). G. N. Makarov a finn nyelvben vizsgálja a névszó + ragos névszó szintagmákat (63—77), V. E. Zlobina a szófajváltás jelenségéről értekezik, szintén a finn nyelv alapján (78—83), M. M. Hämäläinen az északkeleti balti-finn nyelvek (finn, karjalai, vepsze, izzór) belső helyviszony-rajainak kialakulásáról ír (84—109). A füzet záró tanulmánya G. M. Kert-é a Kola-félszigeti lapp nyelvjárások (a kildini, jokongai és notozerói) egyező és eltérő vonásairól (110—134).

MÄGISTE, JULIUS: Zu einigen fraglichen ostseefinnischen Lehnwörtern aus dem Russischen V. — Kny. < Språkliga bidrag 4:16 [Lund 1961]: 104—116 l.

A finn (balti-finn) *kaputta* (*kapukka*) és *sullekava* szócsalád eredetével kapcsolatos problémákra keres megoldást.

HAKULINEN, LAURI: Suomen kielen rakenne ja kehitys. 2., korjattu painos. [A finn nyelv szerkezete és kialakulása. 2. javított kiadás.] Helsinki 1961. Otava. — 616 l.

Második, javított és helyenként bővített kiadása Hakulinen jól ismert, oroszra, németre és angolra is lefordított nagysikerű könyvének, melynek első kiadása 1941-ben, illetve 1946-ban két kötetben jelent meg. A 2. kiadás egyesíti az eredetileg két kötetet, de a könyv fejezet-, ill. paragrafus-beosztása a régiével azonos. A könyvnek ez a kiadása nagyjából a német fordítással azonos változtatásokat tartalmaz (I. L. H., Handbuch der finnischen Sprache, Wiesbaden, I. k. 1957, II. k. 1960).

HAKULINEN, LAURI: The Structure and Development of the Finnish Language. Translated by John Atkinson. Bloomington 1961. Indiana University. — X, 384 l. [Indiana University Publications. Uralic and Altaic Series. Vol. 3.]

A finn kiadástól annyiban különbözik, hogy példaanyaga csökkentett és nincsen hozzá szómutató.

MIKOLA, TIBOR: A finn nyelv áttekintése. Budapest 1961. Tankönyvkiadó — 148 l. [Szegedi Tudományegyetem. Bölcsészettudományi Kar. Kézirat gyűjtemény].

Egyetemi finn jegyzet, olvasmányokkal és szójegyzékkel.

PAPP, ISTVÁN: A finn szófaji kutatás fő irányai. Budapest 1961. Tankönyvkiadó. — 28 l. Kny. < Nyelvtani Tanulmányok. [Szerk.: Sulán Béla]: 49–67 l.

Setälä, Ahlman, Airila, Penttilä szófaji felosztásait, ill. elméleteit, s Hakulinen-nak a finn szófajok kialakulására, Ravilának pedig az uráli szófajokra vonatkozó nézeteit ismerteti kritikai megjegyzésekkel.

PAPP, ISTVÁN: Die Hauptrichtungen der finnischen Wortartforschung. Kny. < FUF 34:1–34.

„A finn szófaji kutatás fő irányai” c. tanulmány német fordítása.

PENTTILÄ, AARNI: Intonaatiotutkimuksia [Hanglejtéstanulmányok]. (H. n.) — 10 l. Kny. < Valistuksen juhla-kiirja 1961.

A Virittäjäben megjelent hanglejtéstanulmányai folytatásaképpen újabb satakuntai — hämei hanglejtésformákat vizsgál.

ITKONEN, TERHO: Nimestäjän opas. [A névkutató kalauza]. Helsinki 1961. — 68 l. SKS. [Tietolipas 21].

Bevezetés a névkutatásba. Foglalkozik a gyűjtés helyére, eszközeire vonatkozó tudnivalókkal, az adatközlő kiválasztásával, a gyűjtési technikával, a gyűjtendő anyaggal, a cédulázással, a gyűjtésről készítendő jelentéssel és a hangjelöléssel.

SAUVAGEOT, AURÉLIEN: Les anciens Finnois. Paris 1961. Librairie C. Klincksieck. — 222 l. + 10 képmelléklet.

1. fejezet: A finnek őstörténete az uráli kortól a Baltikum területére érkezésükig. 2. fejezet: A régi finnek anyagi kultúrája. 3. fejezet: A régi finn társadalom. 4. fejezet: Szellemi élet (hitvilág, népköltés stb.). A függelék a finn etnológiai kutatások történetéről tájékoztat, és rövid bibliográfiát ad.

VILKUNA, KUSTAA: Wochenrechnung und Teilung des Jahres in zwei oder vier Teile. Kny. < FUF 34 : 43—83.

A finnek és észtek régi népi időszámítását rekonstruálja: a holdhónap hetekre osztása mellett kimutatható a hold járásától független, hetekre osztott évnegyed-számítás. Az előbbi a régibb időszámítási mód, de az utóbbi is még a kereszténység felvétele előtti időkből származik (Közép-Európából skandináv közvetítéssel került a finnekhez).

VIRTARANTA, PERTTI: Tverin karjalaisten entistä elämää. [A tveri karjalaiak régi élete.] Helsinki—Porvoo 1961. Werner Söderström Oy. — 272 l.

Virtaranta a régi tveri karjalai népeletet azon helyszíni kutatásai alapján rajzolja meg, melyeket 1957 és 1958 nyarán végzett a Kalinyin (hajdan Tver) környéki karjalai falvakban. A kép, amely ma már csak az idősebb generáció emlékeiben él, vonzó stílusban, tudományos igénnyel került ki a szerző tolla alól. A nyelvésznek és néprajzosnak egyaránt tanulságos könyvet Helmi Virtaranta szép fényképfölvételei még szemléletesebbé teszik.

VIRTARANTA, PERTTI: Juho Kujola — karjalan ja lyydin tutkija. [J. Kujola — a karjalai és lúd nyelv kutatója.] Helsinki 1961. SKS. — 190 l.

RÄNK, GUSTAV: Vatjalaiset. [A vótok.] Helsinki 1961. SKS. — 154 l.

A vótok történetét és anyagi műveltségét mutatja be. A könyv használatát bőre szabott szómutató könnyíti.

TANNING, SALME: Mulgi murdetekstid. [Mulgi nyelvjárási szövegek.] Tallinn 1961. Eesti Riiklik Kirjastus. — 286 l. [Eesti murdeed 1].

Az Észt SzSzK Tudományos Akadémiájának Nyelv- és Irodalomtudományi Intézete az Eesti murdeed (Észt nyelvjárások) című, 8 kötetesre tervezett sorozatban valamennyi észt nyelvjárásról pontos fonetikai átírási szövegeket kíván a nyelvészek rendelkezésére bocsátani. Az első kötet a déli észt nyugati nyelvjárását, az ún. mulgi nyelvjárást mutatja be. A bevezetés áttekintést ad a nyelvjárás hangtani és morfológiai vonásairól. A mulgi nyelvjárás több kisebb tájszólásra oszlik. A szövegek ezek szerint, s ezeken belül falvak szerint vannak elrendezve. Szám szerint 40 helységről származnak a közölt szövegek, melyeket 1923 és 1959 között gyűjtöttek. A szövegek néprajzi szempontból is tanulságosak.

MÄGISTE, JULIUS: Några länordsfrågor. Kny. < Svio-Estonica 15 : 116—122 l.

Néhány skandináv, ill. germán eredetű észt és finn szó magyarázata.

4. VOLGAI-FINNUGOR NYELVEK

GORJUNOVA, E. I.: Etničeskaja istorija volgo-oksokogo meždureč'ja. Moskva. 1961. Izd. Akad. Nauk. — 268 l. + 6 melléklet. [MIA. 94].

A Volga—Oka közének régészeti adatokból kirajzolódó népiségtörténete a bronzkortól a XIII. századig. Az első rész e vidék bronzkori és korai vaskori műveltségeit tárgyalja (fatjanovói, abasevói, szrub-hvalinszki; kapcsolatok a korai vaskori kámai ananyinói kultúrával, a gljadenovi, pjanobori és lomovotovszki kultúrák). A második rész teljes egészében a merják (merik), a harmadik rész pedig a muromák emlékeit dolgozza fel, és részletesen ábrázolja e két hajdani volgai finnugor törzs anyagi kultúráját. A könyv utolsó része a X—XIII. századi szláv kolonizációval és az őslakók elszlávosodásával foglalkozik.

JUHÁSZ, JENŐ: Moksa-mordvin szójegyzék. Sajtó alá rendezte Erdélyi István. Budapest 1961. Akad. Kiadó. — 262 l.

Juhász Jenő 1942-ben finnországi hadifogoly-táborban levő moksáktól gyűjtötte anyagát. A négy közlő a moksa nyelvterület négy különböző pontjáról való. A közlők nyelvjárásai közti különbségek azonban nem nagyok. A szótárban a közlők nyelvjárásainak hangtani jellemzése is megtalálható. Függelék tartalmazza a ragadványneveket, dúllőneveket és állatneveket. A magyar szómutatót Erdélyi István állította össze.

LEWY, ERNST: Zur Betonung des Erdzja-Mordwinischen von Orkino. Berlin 1961, Akademie Verl. — 108 l. [Sitzungsber. d. Deutschen Akad. d. W. zu Berlin, Klasse f. Sprachen, Lit. u. Kunst 1961, Nr. 1.]

Az erzä-mordvin hangsúlyozás bonyolult szabályait igyekszik bőséges példaanyagon megállapítani. Az izolált szónak voltaképpen nincsen hangsúlya: a hangsúlyt a mondatban kapja, s ez függ a szó nyelvtani formájától és a mondat ritmikái és emfatikus tényezőitől.

BEKE, ÖDÖN: Mari szövegek IV. Budapest 1961. Akadémiai Kiadó. — 540 l.

A malmizsi, a keleti-cseremisiz, a birszki, valamint permi nyelvjárásokból közöl különböző tárgyú szövegeket. Fontos forrásmunka a keleti cseremisiz nyelvjárások ismeretéhez.

5. PERMI NYELVEK

SEREBRENNIKOV, B. A.: Ungeklärte Fragen der Geschichte der permischen Sprachen. Budapest 1961. Kny. < ALH 11 (1961) : 43—65 l.

1. A permi ragok kezdő magánhangzóit általában eredeti tövégi magánhangzóknak tartják, mely később a rag hangtestébe beolvadt. A szerző szerint bizonyos tények nem indokolják ezt a nézetet. Ő ezekben a magánhangzó-elemekben funkciójukat veszített hely-jelölő ragokat lát. — 2. A permi, cseremisiz (és csuvas) nyelvekben másodlagos többesjeleket találunk. Ennek okát abban látja, hogy e nyelvekből a régi többes jel egy olyan nyelvi szubsztrátum hatására tűnt el, amely az egyes számot nem különböztette meg a többestől.

RADANOVICS, KÁROLY: Zwei permische Ableitungssuffixe. Kny. < FUF 34 : 35–42 l.

1. zrj. *-na* denom. névszóképző az iness. *-ǰz*, ill. instr. *-ǰn* ragjának és az *-a* melléknévképzőnek az összetételéből keletkezett. — 2. A votj. *-na* gyűjtőszámnév képző *n* eleme az instr. ragjával azonos, az *a* elem pedig melléknévképző.

FOKOS—FUCHS, D. R.: Über den Ursprung einer syrjänischen Konjunktion. Kny. < ALH 11 (1961) 273–99).

Az udorai *si* feltételes kötőszót egy hasonló hangalakú 'dann, so' jelentésű határozószóból származtatja, mely eredetileg a főmondatban mutatószóként volt használatos. A mellékmondatokba kötőszóként való átkerülését, funkcióváltását érdekes mondattani analógiákkal világítja meg.

Komi-russkij slovar'. Pod redakcij V. I. Lytkina. Moskva 1961. Gos. Izd. Inostr. i Nacional'nyck slovarej. 924 l.

Kb. 25 000 szót tartalmazó — eddig legnagyobb terjedelmű — zürjén irodalmi nyelvi szótár. Függelékként V. I. Litkin és D. A. Timušev nyelvtani áttekintését is tartalmazza (Kratkij očerk grammatiki komi jazyka: 837–924).

ŽILINA, T. I.—SACHAROVA, N. A.—SORVAČEVA, V. A.: Sravnitel'nyj slovar' komi-zyrjanskich dialektov. Pod obščej redakcij V. A. Sorvačevoj. Syktyvkar 1961. Komi kniznoe izd. — 490 l., 2 térképmelléklet. [Komi Filial AN SSSR].

Az SzTA Komi filiáljának szervezésében 1944 óta nagy arányú kollektív nyelvjárási gyűjtőmunka indult meg a Komi ASzSzK területén. Ennek anyagából készült ez a kb. 25 000 szavas nyelvjárási szótár, mely valamennyi főbb komi-zürjén nyelvjárásra kiterjed (sziktivkari, felsővicsegdai, alsóvicsegdai, felsősizszolai, középsősizszolai, izsmai, vimi, luzai, letkai, pecsorai, udorai). A szótár sok, egyéb szótárakban ismeretlen nyelvjárási adatot tartalmaz. Címszóként a sziktivkari alak szerepel (ez a nyelvjárás az irodalmi nyelv alapja). Nem etimológiai, hanem fogalmi elrendezésű: a sziktivkari *ǰ'a* 'írtás' címszó mellett tehát ilyen nyelvjárási megfelelések találhatók: vimi *nǰvina*, luzai *oktas*, udorai *potčeka* stb. A hangjelölés cirill betűs. Szólásokat, önálló szókapcsolatokat is bőven tartalmaz. Az összetételek, homonimák külön szócikkekben szerepelnek. A függelékben V. A. Szorvaceva áttekintést nyújt a zürjén nyelvjárások hangtanáról, morfológiájáról és mondattanáról.

LYTKIN, V. I.: Komi-jaz'vinskij dialekt. Moskva 1961, Izd. AN. — 226 l.

A Viserába ömlő Jazva folyó mellett kb. 4000 zürjén él, akiknek a nyelvjárása feltűnően eltér mind a tulajdonképpeni zürjén (komi-zürjén) nyelvjárásoktól, mind a permjáktól (komi-permják). A régebben keleti permjáknak nevezett, s eddig csak Genetz 1889-i feljegyzéseiből ismert komi-jazvai nyelvjárásról ad most megbízható ismereteket Litkin munkája. A könyv nyelvtanból (hangtan: 24–41, morfológia: 42–83), szójegyzékből (84–202) és szövegekből (203–225) áll.

6. UGOR NYELVEK

RÄSÄNEN, MARTTI: Gibt es im Baschkirischen etwas Ugrisches? Kny. < AOH. 12/1–3 (1961) : 73–78.

Konkrét ugor hatást nem mutat ki a baskírban, de a történeti adatok, egy-két török-ugor szó-összecsengetés és egyező hangváltozások láttán nem tud tagadólá választ adni a címben fölített kérdésre. A tárgyalt nyomok — szerinte — arra utalnak, hogy a magyar és baskír törzsek egy időben együtt éltek.

KÁLMÁN, BÉLA: Die russischen Lehnwörter im Wogulischen. Budapest 1961. Akadémiai Kiadó. — 328 l.

650 orosz jövevényszót mutat ki a vogulban (nincsenek benne a legújabb jövevényszavak). A szótárszerű felsorolás mellett az orosz-vogul hangmegfelelésekkel és a zürjén és tatár jövevényszavaktól való elhatárolás problémáival is foglalkozik.

TERĚŠKIN, N. I.: Očerki dialektov chantyjskogo jazyka I. Vachovskij dialekt. Moskva–Leningrad 1961, Izd. AN. — 204 l.

A legkevésbé ismert keleti-osztják nyelvjárások közül a vahi nyelvjárás hangtanát és részletes, rendszeres morfológiai leírását nyújtja ez a könyv, mely az obi-ugor nyelvek kutatóinak nélkülözhetetlen segédeszköze lesz. Függelék-ként szövegmutatványokat (99–125) és szójegyzéket (126–202) tartalmaz.

RUSSKAJA, JU. N.: Samoučitel' chantyjskogo jazyka. Leningrad 1961. Gos. Učebno-pedag. Izd. — 256 l.

48 leckére osztott gyakorlati osztják nyelvkönyv, olvasmányokkal, osztják–orosz és orosz–osztják szójegyzékkel. A könyv a kazimi nyelvjárásán alapul. A végén a kazimi és a középső-obi nyelvjárások rövid hangtani és morfológiai összehasonlítását nyújtja.

RADANOVICS KÁROLY: Északi osztják nyelvtan. Budapest 1961. Akad. Kiadó. — 44. l. [Nyelvtudományi Értekezések 31. sz.].

A muzsi nyelvjárás nyelvtani leírása, több helyütt összevetve a hozzá közel álló színjai, serkáli nyelvjárással. A nyelvtani alakok használatát Radanovics saját gyűjtésű példamondataival világítja meg.

STEINITZ, WOLFGANG: Etymologische Beiträge. Budapest 1961 Kny < ALH. 11 (1961) : 9–13.

Hunfalvy osztják szótárának néhány téves adatát magyarázza és korrigálja.

STEINITZ, WOLFGANG: Ostjakische Lehnwörter im Russischen Kny. < Zeitschrift für Slawistik Bd 5, Heft 4 : 483–519 l.

A Kálmán Béla által (ALH. I) tárgyalt 39 osztják jövevényszón kívül (Steinitz közülük csak 24-et tart biztosan osztják eredetűnek) még 44-et mutat ki az oroszból.

STEINITZ, WOLFGANG: Einige türkische Lehnwörter im Ostjakischen. Kny. < AOH. 12/1–3 (1961) : 179–181.

Az eddigiekhez 10 újabb török jövevényszót sorol a déli-osztjából.

RADANOVICS, KÁROLY: The Origin of the People's Name 'Chanti'. Budapest 1961. Kny. < ALH 11 (1961) : 157–161.

A *chanti* népvét, az osztjások önelnevezését a m. *had* ~ fi. *kunta* szó családjába sorolja.

K.—PALLÓ, MARGIT: Zum Problem der ungarischen Wortgruppe *égyház* ... Budapest 1961. Kny. < ALH. 11 (1961) : 163–173 l.

Égyház szavunk előtagját a fi. *itse* szócsaládba sorolja.

LIGETI, L.: A propos des éléments „altaïques” de la langue hongroise. Budapest 1961. Kny. < ALH. 11 (1961) : 15–42.

Poppéval vitázva arra az álláspontra jut, hogy a magyarban nem lehet kimutatni az altaji alapnyelvből, vagy valamilyen pretörök nyelvallapotból átvett szavakat. Ezzel szemben az adatok azt mutatják, hogy a honfoglalás előtti csuvas típusú jövevényszó réteg két forrásból ered (őscsu. *j-* és *s-* típusú nyelvjárásokból).

LAVOHA, ÖDÖN—TERVONEN, VILJO: Unkarin oppikirja [Magyar nyelvkönyv]. Helsinki 1961, SKS. — 158 l. [Tietolipas 27.] Magyar nyelvkönyv finn anyanyelvűek számára.

7. SZAMOJÉD NYELVEK

HAJDÚ PÉTER: Lativus és infinitivus kapcsolata a szamojédban. Szeged 1961. Kny. < In Memoriam G. Mészöly 119–131. l. [Nyelvészeti Dolgozatok 20].

A jur. *ŋæ* állapothatározói funkciójú toldalékkal alakult szerkezetek vizsgálatából kiindulva a szerző megállapítja, hogy a szamojéd infinitivus -s képzője eredetileg lativusrag volt. A főnévi igenév és lativusrag genetikai kapcsolata több szamojéd nyelvből kimutatható.

DOLGICH, B. O.: Mifologičeskie skazki i istoričeskie predanija encev. Moskva 1961. Izd. Akad. Nauk. — 244 l. — [TIE. 66].

Az enyeczek vagyis jeniszeji-szamojédok népköltészete mindezideig teljesen ismeretlen volt. A szerző 1948–1949-ben tekintélyes anyagot gyűjtött a jeniszeji-szamojédok között. Terepkutatásainak egyik eredményeként tette most közzé ezt az értékes gyűjteményt, mely mitologikus és történeti elbeszéléseket, legendákat tartalmaz. A közölt szövegek a jeniszeji-szamojéd *d'oreču* műfajba tartoznak (= jur. *jarapc* 'märchenhaftes Klagedied'), mely a másik epikus műfajjal a *šudobiču*-val (~ jur. *šüdbapc*) azaz hősénekekkel szemben mitologikus vonatkozásai ellenére túlnyomóan a nép történeti múltjából meríti témáját. A kiadvány sajnos csak az eredeti *d'orecu*-k orosznyelvű fordításait közli (Dolgich orosz nyelven diktáltatta magának a szövegeket), s így csak folklorisztikai-etnológiai vizsgálatra alkalmas. A nyelvtudomány számára felmérhetetlen veszteség, hogy az énekek eredeti szövege közöletlen, sőt följegyzetlen maradt (folklorisztikai szempontok is szükségessé tették volna a dallam, sőt az eredeti szöveg közlését is), a nyelvészet nehezen — esetleg soha nem — pótolható értékes anyagtól esett el. Ismeretes ti., hogy a jeniszeji-szamojédból mindössze 5–6 sornyi szöveg áll a nyelvtudományi kutatás rendelkezésére. Ilyen körülmények

között a kötet — bár érdekes és értékes — csak igen kis százalékát nyújtja annak a tudományos haszonnak, mely a szöveg, dallam és fordítás együttes lejegyzéséből és közléséből származott volna.

II. Folyóiratok

Nyelvtudományi Közlemények 63. kötet 1. szám (1961).

A tartalomból: *Loványi Gyula*: Hunfalvy Pál életéből (3–20); *Radanovics Károly*: Osztják nyelvtudományok (Muzsi nyelvjárás) (21–62); *Fokos Dávid*: Uráli és altaji összehasonlító szintaktikai tanulmányok (63–81); *Sz. Kispál Magdolna*: A vogul *n*-elemű igenévképző hangalakja (83–100); *Vértes Edit*: Nyelvtani adalékok a keleti-chanti (osztják) nyelvjárásokhoz III. (101–109); *Szabó László*: Vót szövegek Mati faluból (111–127); *Szilágyi Ferenc*: Adatok Reguly Antal életrajzához (179–188); *Fokos Dávid*: Egy zürjén kötőszóról (189–201); *Serebrennikov, B. A.*: A komi *-a* végű *nomen possessoris* melléknevek kialakulásának a történetéhez (202–208); *Gulya János*: Vahi osztják szövegmutatványok (209–213); *Uő.*: A vahi osztják nyelvjárás hangjelöléséhez (214–216); *K. Palló Margit*: Vas szavunk etimológiájához (217–219); *B. Kiisk Mai*: Bán Aladár (221–222).

Nyelvtudományi Közlemények 63. kötet 2. szám (1961).

A tartalomból: *Fokos Dávid*: Uráli és altaji összehasonlító szintaktikai tanulmányok (263–291); *Sámson Edgár*: A jelentő mód jelen idejének jelölése az osztják nyelvben (292–307); *Radanovics Károly*: Szófejtések (377–387); *Vászolyi Erik*: Széljegyzetek a zürjén személynevek és névadás kérdéséhez (388–401); *Csupor Zoltán Mihály*: Sajnovicsról és a Demonstráció dán nyelvű kiadásáról (402–403); *Rotalier, Paul de*: A fgr. nyelvek tanításának 30 éve Franciaországban (404–407).

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei 17. kötet (1961).

A tartalomból: *Hajdú Péter*: Andrásyné Kövesi Magda „Finnugor (uráli) elemek a komi képzőrendszerben” c. kandidátusi értekezésének vitája (347–349).

Magyar Nyelv 57 (1961).

A tartalomból: *Sinor, D.*: Hajó (169–73); *Lavotha Ö.*: Kukk. Egy finnugor etimológia margójára (219–21); *N. Sebestyén I.*: A gyógyító sámánkodás egy nyelvi nyoma a jurák-szamojédiban (261–6).

Magyar Nyelvjárások 7 (1961).

A tartalomból: *Must, M.*: Az észti nyelvjáráskutatás az Észti SzSzK Tudományos Akadémiáján (131–8).

Műveltség és hagyomány. Studia Ethnologica Hungariae et Centralis ac Orientalis Europae. Szerk.: Gunda Béla. [A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Intézetének évkönyve]. 3. (1961) évf.

A tartalomból: *Vértés L.*: Az abszolút időrend meghatározása az archeológiai és etnológiai kutatásokban (89–96); *Alekszejenko, J. A.*: A gyermek születésével kapcsolatos szokások a szibériai keteknél (97–106); *Bodrogi T.*: A magyar rokonsági terminológia vizsgálatának néhány kérdése (129–48); *Virtanen, E. A.*: A foglalojegyekről (159–65).

Ethnographia 72. (1961) évfolyam.

A tartalomból: *Korompai B.*: Bán Aladár (284–7); *Kovács F.*: Etnogenezis és számnevek (469–70).

Néprajzi Értesítő 43. évfolyam (1961):

A tartalomból: *Korompai B.*: Finnugor vagy eurázsiai? Egy archaikus madárfogó-szerszámunk eredetéhez (21–30); *ifj. Kodolányi J.*: A finn műzeumok (181–198).

Studia Slavica 7 (1961).

A tartalomból: *Gulya, J.*: Zur Frage der Benennung Ural 'Uralgebirge' im Russischen (213–31).

Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio philologica. Tomus 3 (1961).

A tartalomból: *Lakó, Gy.*: Recent Changes in the North Vogul Language (107–20); *Kispál, M.*: Beiträge zur Geschichte eines ungarischen Kulturwortes (121–9).

Finnisch-ugrische Forschungen. Bd. 34, Heft 1. (1961).

A tanulmányokat a szerzők szerint ismertetjük. Az ismertetési rovatban *I. Schellbach* többek között *Gáldi L.*-nak „A finnugor népi verselés tipológiai áttekintése” c. tanulmányáról (90–5) és *Diószegi V.* „A sámánhit emlékei a magyar népi műveltségben” c. könyvéről (105–11) számol be.

Virittjä 1961. évfolyam 1. sz.

A tartalomból: *Itkonen, T. I.*: Kvasisuomalaisia Lapin paikannimiä (Ál-finn helynevek Lappföldön: 1–13); *Penttilä, A.*: Intonaatio-tutkimuksia (Intonáció-vizsgálatok: 14–9); *Lavottha, Ö.*: Ns. yksisanaisista lauseista (Az ún. mondat-szavakról: 20–7); *Raun, A.*: Lause- ja sanafonetikkaa (Mondat- és szófonetika: 37–9); *Haltsonen, S.*: August Ahlqvistin Vatjan ja Viron matkat v. 1854–55. (A. Ahlqvist vót-i és észtföldi útja 1854–55-ben: 62–72); *Dravits, K.*: Kuka oli samojedikielten tutkija A. Sprogis? (Ki volt A. Sprogis, a szamojéd nyelvek kutatója: 81–4); *Soutkari, P.*: Jülius Mägisten julkaisut vuonna 1922–1960 (J. Mägiste irodalmi munkássága 1922–1960 között: 115–33); — Vanhin itämerensuomalainen kielen muistomerkki (A legrégebb balti-finn nyelvemlék: 134–5).

Virittjä 1961. évfolyam 2. sz.

A tartalomból: *Nissilä, V.*: Ambrosius suomalaisessa nimistössä (Az Ambrosius-név a finn névadásban: 185–93); *Lindén, E.*: Temporaalikakenne Suomen

murteissa (Időhatározói szerkezetek a finn nyelvjárásokban: 194–210); *Bálint, S.*: Unkarilainen kansankielen sanakirja (Egy magyar nyelvjárás szótár: 228–33).

Virittäjä 1961. évfolyam 3. sz.

A tartalomból: *Kálmán, B.*: Unkarilaisten sukunimien synty (A magyar családnevek keletkezése: 294–304); *Mägiste, J.*: Satavuotinen liivinkielen kalainluettelo (Egy százéves lív halmnév-gyűjtemény: 323–5).

Virittäjä 1961. évfolyam 4. sz.

A tartalomból: *Ravila, P.*: Kvantiteetti distinktiivisenä tekijänä (Az időtartam mint disztinktiiv tényező: 345–50); *Posti, L.*: Itämerensuomalaisen verbitaivutuksen kysymyksiä (A balti-finn igeragozás kérdései: 351–66); *Bárczi, G.*: Unkarin murteiden kartoitustyön nykyinen vaihe (A magyar nyelv atlasz-munkálatok mai helyzete: 396–407).

Sananjalka 3 (1961)

A Suomen Kielen Seura (Finn Nyelvi Társaság) a turkui egyetem körül csoportosuló nyelvészek és a finn nyelv iránt érdeklődők társasága 1959 óta évkönyvet ad ki Osmo Ikola professzor szerkesztésében.

A tartalomból: *Fromm, H.*: Suomen *tahra*-sanán etymologiasta (A finn *tahra* szó etimológiájáról: 5–10); *Vahe, J.*: Lisäpiirteitä lounaismurteiden äännehistoriaan (Kiegészítő adatok a délnyugati nyelvjárások hangtörténetéhez: 11–8). *Kivistö, R.*: Eraistä *elää*-verbin ja sen johdosten merkityksestä suomen murteissa (Az *elää* igének és származékainak jelentéseiről a finn nyelvjárásokban: 19–40); *Ikola, O.*: Budapestin fennougristikongressista ja muutakin Unkarista (A budapesti finnugor kongresszusról és Magyarországról: 222–7).

Kalevalaseuran Vuosikirja 41. (1961) évfolyam.

A tartalomból: *Vilkuna, K.*: Onko erityistä suomalais-ugrilaista kansatiedettä (Van-e külön finnugor néprajz? : 47–56); *Penttilä, A.*: Sanaleikeistä (Szójátékokról: 91–8); *Nirvi, R. E.*: Inkerin murteiden asema (Az inkeri nyelvjárások helyzete: 99–132); *Nissilä, V.*: Inkeri-nimen etymologioista (Az Inkeri-név etimológiájáról: 133–9); *Itkonen, T. I.*: J. A. Friisin matka Pohjan perillä v. 1867 (J. A. Friis utazása Észak vidékein 1867-ben: 175–94); *Weöres, Gy.*: Suomalaisten kansanlaulujen varhaisimmista unkarinnoksista (Finn népdalok legrégebb magyar fordításairól: 227–40); *Korhola, L.*: Suomalaisista sateenkaariarvoituksista (A szivárványról szóló finn találókérdésekről (321–34); *Kurki-Suonio, S.*: Kuolema suomalaisissa arvoituksissa (A halál a finn találókérdésekben: 335–49); *Korompai, B.*: Aladár Bán 1871–1960 (372–6).

Keel ja kirjandus 1961. évfolyam.

A tartalomból: *Veski, J. V.*: Kreeka ja ladina sõnavara omavahelisest suhtumusest (Az észti nyelv görög és latin jövevényszavainak egymáshatásáról: 37–41); *Ariste, P.*: Soome-ugri keeleteaduse ülesanded Eesti NSV-s (A finnugor nyelvtudomány feladatai az Észti SzSzK-ban: 129–32); *Pall, V.*: Kohanimedest ja nende uurimisest (A helynevekről és kutatásukról: 217–23); *Viires,*

H.: *ne-* omadussõnade kahe tuletustüübi (A *ne*-végű melléknevek kétféle képzéséről: 224–9); *Siirak, E.*: Ühest eestikeelsest XVI sajandi käsikirjalisest tekstist (Egy XVI. századi észti nyelvű kéziratról: 230–2); *Kont, I.–Pikamäe, A.*: Eesti kirjakeele seletava sõnaraamatu prooviartikleid (Mutatvány az észti irodalmi nyelv értelmező szótárának szócikkeiből: 290–8); *Roos, Ed.*: Eesti muistseist isikunimedest (Régi észti személynevekről: 341–52); *Šmeljov, D.*: Läänemeresoome laensõn vana-vene allikais (Baltifinn jövevényszavak régi orosz forrásokban: 353–5); *Lüv, G.*: Eesti keele kolme vältusastme vokaalide kestus ja meloodiatüübid (Az észti nyelv magánhangzóinak három időtartamfoka, tartósságuk és melódia-típusaik: 412–24, 480–90); *Nirk, E.*: „Kalevipoja” ilmumise 100. aastapäeval (A Kalevipoeg megjelenésének 100. évfordulóján: 449–52); *Peegel, J.*: Lingvistiline pilk „Kalevipojale (Nyelvészeti pillantás a Kalevipoegre: 453–457). *Rätsepp, H.*: Pidada sammu keeleteaduse arenguga (Tartsunk lépést a nyelvtudomány fejlődésével: 641–7); *Viires, A.*: *Kalevi sõnapere* (A Kalev szócsalád: 668–76); *Ariste, P.*: Dots. P. Palmeose 50. sünnipäev (P. Palmeos 50. születésnapja: 688); *Mutt, O.*: Vana-inglise kirjalikes mälestistes leiduvatest *est-* ja *finn-* elemendiga nimedest (Az *est-* és *finn-* elemet tartalmazó nevek régi angol forrásokban: 736–43).

Ural-altaische Jahrbücher. Bd. 33 (1961), Heft 1–2.

A tartalomból: *Décsy, Gy.*: Nominalsatz und Existenzaussage im Ungarischen (41–45); *Johansen, P.*: Zur Frage der russischen Lehnwörter im Estnischen (78–79); *Németh, J.*: Reise um zwei kiptschakische Ortsnamen in Ungarn (122–7); *N.–Sebestyén, I.*: Über die Heilkunst der samojedischen Schamanen (149–55).

Ural-altaische Jahrbücher. Bd. 33 (1961), Heft 1–2.

A tartalomból: *Balázs, J.*: Finnisch–ugrisches Treffen bei Melanchton (252–3); *Schlachter, W.*: Internationaler Fennougristenkongress in Budapest (253–9); *Futaky, I.*: Tonbandaufnahmen in zwei ungarischen Sprachinseln in Österreich (287–9); *Kunze, E.*: Fünfzig Jahre Finnische Akademie der Wissenschaften (289–90).

HAJDÚ PÉTER

Király Péter: Ismeretlen magyar glosszák. Jászói, Zirci, Nagyvátyi Glosszák. Nyelvtudományi Értekezések 21. Akadémia 1959. [1], 63 l.

KIRÁLY PÉTER csehszlovákiai szlavisztikai kutatásai alkalmával Jászón és Szepeshelyen meg itthon az Országos Széchényi Könyvtárban több mint 400 magyar glosszát fedezett fel, s ezeket fel is dolgozta és közzé is tette az itt ismertetett tanulmányában.

E magyar glosszák kiadására azért vállalkozott a szerző, hogy az ezeknek kiadása közben szerzett módszertani tapasztalatokat a szláv nyelvű emlékek kiadása alkalmával hasznosíthassa, de meg azért is, „hogy e glosszák felfedezése lelkesítően hasson magyar szakos nyelvészeinkre, hogy nyelvemlékeink további kutatására serkentse őket” (i. m. 3). — Majd idézi MELICH JÁNOS szavait: „... állíthatom, hogy a vidéki, különösen a rendi könyvtárak rendszeres átbúvárlásával még sok, ha nem is összefüggő nyelvemlékeket, de a

mohácsi vész előtti korból igen sok glosszát fogunk találni. A kutatásnak ki kell terjednie a latinnyelvű kéziratokra és az incunabulumokra is" (MELICH JÁNOS: A gyöngyösi glosszák. Bp. 1898. 306–7; KIRÁLY PÉTER: i. m. 3).

MELICH JÁNOS véleményét KIRÁLY PÉTER kutatásainak eredményei igazolják. Jó lenne, ha magyar nyelvészeink közül többen is végeznének levéltári kutatásokat, mert bőséges eredménnyel kecsegtetnének. Újabb és újabb forrásanyag kiadására volna szükség, szinte fontosabb lenne a XV. és XVI. századi magyar nyelvű levelek, okmányok, glosszák kiadása azok földolgozásánál.

KIRÁLY PÉTERnek a glosszák kiadásában legfőbb szempontja a szöveghű közlés volt, de azt is igyekezett megállapítani, hogy hol és mikor keletkeztek a magyar bejegyzések, és arra törekedett, hogy megállapítsa e glosszáknak a többi nyelvemlékhez való viszonyát is. Ezért az egyes emlékeket forráskritikai, paleográfiai, helyesírás-történeti és nyelvtörténeti szempontból is megvizsgálta. Megállapíthatjuk, hogy ezek a vizsgálati szempontok igen helyesek, és a szerző széleskörű ismereteiről, helyes elemzéséről és jó eredményeiről tanúskodnak.

A tanulmány három fejezetből áll. Az első fejezetben a Jászói Glosszákat mutatja be, foglalkozik a jászói *Sermones perutiles epistolarum et evangeliorum* c. kódex eddig ismeretlen 21 magyar glosszájával, azok írástörténeti sajátágaival és helyesírásával, s az adatok szakszerű megvizsgálása után arra az eredményre jut, hogy e magyar bejegyzések a XV. század közepe tájáról valók, de a bejegyzőről és a kódex szerzőjéről semmit sem tudunk.

Hasonló módon vizsgálja meg a Zirci Glosszákat is, melyek egy szentbeszéd gyűjteményben vannak. Több alkalmas külső és belső érv segítségével meggyőzően bizonyítja be a szerző, hogy a J. HAJDÚ HELGA szerint Herolt Johannes [Discipulus] *Sermones*-eit tartalmazó kódex magyar glosszáit a XV. század végén jegyezték be, mégpedig a Dunántúl délnyugati területén.

Bár a KIRÁLY PÉTER által felfedezett glosszák közül a harmadik, a Nagyvátyi Glosszák a legfiatalabb, mégis ez a legjelentősebb, mert kb. 380 magyar nyelvi adatot tartalmaz, és azért is jelentős, mert az itt bejegyzett szavak a világi fogalomkörbe tartoznak és igen változatosak, szótörténeti szempontból is jelentősek.

A Nagyváradai Glosszákat KIRÁLY PÉTER a szepeshelyi káptalan könyvtárában fedezte fel 1954-ben. A magyar bejegyzések egy 1478-ból való nyomtatott bibliában vannak. A glosszák bejegyzőjének vagy írójának neve ismeretlen, de a biblia legrégebb tulajdonosát sikerült megállapítania KIRÁLY PÉTERnek. A biblia legrégebb tulajdonosa a baranyai származású Nagyvátyi Imre volt, de a következő két tulajdonos is baranyai. Viszont a glosszák nyelvjárása KIRÁLY PÉTER szerint Nyugat-Dunántúlra mutat, ahol a XV. század végén és a XVI. század elején az illabiális magánhangzók megterhelése azonos lehetett a NagyvGl. illabialitásával. E glosszák bejegyzésének ideje az írás jellegéből következőleg: a XV. század vége.

Az a módszeres eljárás, amellyel KIRÁLY PÉTER igyekszik megállapítani a NagyvGl. íratásának idejét és nyelvjárásának földrajzi helyét, helyes. Az is helyes módszeren alapuló megállapítása a szerzőnek, hogy a glosszák és a kódexek korabeli bibliafordítások között semmi összefüggés nincsen. Az is bizonyos, „hogy a magyar szavakat a szerző nem egy teljes bibliafordítás előkészít-

tése céljából jegyezhetette be, hanem kiegészítő értelmezéseként szent elmélkedéseihez vagy prédikációihoz” (i. m. 58).

A KIRÁLY PÉTER által ismertetett és tanulmányozott glosszák között nincsenek olyan szavak, melyek a magyar nyelvtörténet szempontjából döntő jelentőségűek lennének, de szótörténeti és stilisztikai szempontból fontos a számontartásuk. Az adatok olvasásakor ma is az élő nyelv varázsa árad felénk. A socrum mellé (118) ez van írva: *napa a žon th* (i. m. 23). Erre a kifejezésre nincsen adat a NySz.-ban, de a mai nyelvjárásokban idősebb emberek még ma is használják; 50: patruelem: *atyafia leányát*. KIRÁLY PÉTER megjegyzi, hogy a patruelis szónak ilyen kifejezéssel történő értelmezésére nincs adata (i. m. 20). PPBl. szótárában (1708) ezt találjuk: „Patruelis . . . *Atyafi gyermek, Két testvér fiának gyermeki . . .*” — 278: extasis: *elmenek riutetj* (30); 269: instita: *polalo mažag* (29), a *pólyál* szót a NySz. csak 1519-ből ismeri. 112: aream ventilat: *žurun žor* azaz szűrűn szór; nem szószerint fordítja, mint a BécsiK.: *az arpanac žorriet zoria*(6). 184: Tignariis videlicet cementariis: *heyažocnak* (28), a *héjaz* 'das dach decken' igének az igeneve, főnévi értelemben. A NySz. nem ismeri. A Biblia megfelelő helyén (Királyok IV. könyv XXII, 6) — KIRÁLY PÉTER a vonatkozó bibliai helyet is közli mindig, és ez igen fontos — Káldi fordításában „*az átfoknak tud'illik és a' kő-művefeknek*” olvasható, s PPBl. (1708.) szótárában „Tignarius faber: *Áts, kerekes*”. Nyilvánvaló tehát, hogy a NagyvGl.-beli *heyažocnak* az *ácsnak* a szinonimája. 145: nudius tertius: *harmad napon* (24) — mondatalkatani tekintetben fontos adat. Sorolhatnám még tovább is a szótörténeti vagy egyéb tekintetben fontos szavakat, de ennyiből is nyilvánvaló, hogy a KIRÁLY PÉTER által annyi gondnal és hozzáértéssel közzétett és magyarázott glosszákat számon kell tartanunk és fel kell használnunk.

Végül ideiktatom az egyik olvashatatlan szó megfejtését. A NagyvGl. 245. adata: *convaluerunt: „...žanac*”. Ez így egészítendő ki: *(meg)vigažanac* olv.: megvigažának, jelentése: 'meggyógyulának' (vö. NySz.: megvigažzik). Jó lenne, ha minél több ilyen forrásértékű tanulmányt olvashatnánk!

Reméljük, hogy KIRÁLY PÉTER immár ismert magyar glosszái belekerültek az Új Nyelvtörténeti Szótár I. kötetének az anyagába is.

NYÍRÍ ANTAL

Pusztai István: Birk-kÖdex 1474. Az emlék hasonmása. Betűhű olvastata és latin megfelelője. Bevezetéssel ellátva közzéteszi: — —. Codices Hungarici V. Akadémia 1960. 81 l.

A Codices Hungarici sorozatában ez már a második, mely nemcsak a kódex hasonmását közli, hanem az eredeti kéziratnak betűhű nyomtatott szövegét is a megfelelő latinnal együtt.

A kiadvány előszavában röviden vázolja PUSZTAI ISTVÁN a magyar nyelvű kódexek kiadásának történetét, és utal arra, hogy a Nyelvméltár helytelen közlési módjának bírálataképpen adta ki MÉSZÖLY GEDEON az Új Nyelvméltár I. füzetét, a Bécsi Codex paleografiai hűségű szövegét, párhuzamosan a latin megfelelővel. Ez a kiadvány azonban — sajnos — abbamaradt, de az újabb betűhű kódexkiadások és így a PUSZTAI ISTVÁNÉ is — mint ő maga is utal rá — MÉSZÖLY közlési elvei szerint történnek.

A Codices Hungarici sorozat most ismertetett V. kötete a kódex hasonmásán kívül nemcsak a paleográfiailag lehető leghűbb és az eredetivel könnyen összehasonlítható olvasatot közli, hanem a kódexre vonatkozó tárgyi tudnivalókról is tájékoztat, és forráskritikai felvilágosításokat is ad; összefoglalja a Birk-kódex írójának, Váci Pálnak az életrajzát is. Gondosan leírja a kézirat külalakját, és körültekintően eligazítja a kutatót a kézirattal kapcsolatos latin forrásokban is.

PUSZTAI ISTVÁN utal arra, hogy a nyelvészeti felvilágosításokat a Nyelvészeti Értekezések egyik következő kötetében teszi majd közzé. Érdeklődéssel várjuk a közleményt, és azzal a kívánsággal zárjuk be ismertetésünket, hogy a Codices Hungarici sorozat következő kötetei rövidebb időközökben jelenjenek meg, és a magyar kódexek hasonmás és betűhű szövegeinek gondozói között PUSZTAI ISTVÁN ezután is ott legyen, mert hozzáértése, lelkiismeretes eljárása és ügyszeretete erre igen alkalmassá tesz.

NYÍRI ANTAL

Toivo Vuorela: *Suomensukuiset kansat.* (Helsinki, 1960. SKS. 342 o.)

Finnországban már két mű jelent meg ugyanezzel a címmel: T. I. ITKONEN: *Suomensukuiset kansat* (Helsinki, 1921.), I. MANNINEN: *Suomensukuiset kansat.* Kuvauksia esineellisen kulttuurin alalta (Porvoo, 1929).

Művének bevezetőjében a szerző megállapítja, hogy „semmilyen finnugor kultúra mint olyan nem létezik” (mitään suomalais-ugrilaista kulttuuria ei semmoisenaan ole olemassa), legokosabb tehát egységes műveltség helyett különböző korokban különböző helyeken lefolyt kulturális kapcsolatokról beszélni. Ebben a szellemben VUORELA előbb áttekintést ad a finnugor népek előtörténetéről.

Az uráli kor kb. az i. e. IV. évezredre tehető. A régészeti leletek és a nyelvészeti következtetések alapján megállapítható, hogy erre a korra a kőkorszak kultúrája jellemző, háziállatok nincsenek, a megélhetést a halászat és a vadászat biztosítja.

A finnugor kor kb. i. e. 3000–2500-ig tart. A kultúra egy ideig a megelőző szinten maradt. A későbbi korra jellemző a kutya, a méh, a juh és a sertés ismerete, de bizonyára csak a kutya állt szorosabb kapcsolatban az emberrel. A földművelés sem fejlődött még ki. A rokonságnevek gazdagsága fejlett családi életre mutat. A lélekhit kialakulása is megkezdődött.

A finn-permi korban (kb. i. e. 1500–1000-ig) kifejlődött a földművelés és az állattenyésztés, megjelenik a rabszolgatartás.

A finn-volgai kor az időszámításunk előtti utolsó századokban ért véget. (Toivonen szerint i. e. 1000 körül), ezt követte a közfinn korszak, amelyben nagy kulturális föllendülés következett be egyes balti, germán és szláv népekkel való érintkezés következtében. A közfinn kor befejeződésére nézve VUORELA nem foglal állást. Véleményem szerint, ha már itt viszonylag nagy teret szentel a más népekkel való kapcsolatoknak, helyes lett volna, ha az előző korszakok tárgyalásánál is utalt volna az indogermán, ill. iráni befolyásra, annál is inkább, hiszen az ilyenféle kölcsönhatások kutatását tartja könyve főcéljának.

Ezek után áttér az őshazával kapcsolatos irodalom ismertetésére. Legvalószínűbbnek azt a felfogást tartja, hogy az őshaza széles területen helyezkedett el, a Baltikumtól az Urálig; központja a Volga-könyök táján lehetett, onnan rajzoltak ki viszonylag nagyon korán a mai finnugor népek elődei.

A finnugor népek közül természetesen a balti—finn népekre fordítja a legnagyobb figyelmet: 166 oldalon tárgyalja őket, pedig a finnekről nem is beszél. A többieket összesen 134 oldalon mutatja be (a magyarokról 23 oldalon van szó), de a szamojéd népek bemutatását nem tekinti feladatának. A finnugor népek bemutatását megelőzi lélekszámuk, földrajzi eloszlásuk (térkép-vázlattal) és történetük ismertetése. Kívánatos lett volna, ha VUORELA nemcsak a finn—permi ág további fejlődését kísérte volna végig, hanem foglalkozott volna a finn—permi csoporttól elvált ugor népek közös történetével, műveltségével is, pl. az ugor lovas kultúra kérdéseivel.

Az egyes finnugor népek életének, kultúrájának ismertetése nem egészen arányos. A házassági szokásokról a votjákoknál HÄMÄLÄINEN nyomán részletesen ír, de más népeknél nem érinti ezt a témát. Bemutatja az obi—ugorok népművészetét; hangszereiket, de a többi finnugor nép művelődésének ezt a területét nem vizsgálja. A magyarokról szóló részt hiányosnak érzem: lényegében csak az állattenyésztéssel, az építkezési móddal, a ruházkodással és a népművészettel foglalkozik, pedig talán pl. a halászatról és a népi étkezéstről is lehetett volna mit írni. A halászatot és az étkezést egyébként a magyar kivételével minden népnél tárgyalja. A magyar tulajdonnevek írásában jelentkezik egy-két sajtóhiba: István Bocskay (István Bocskai), Bánffy-Hunyad (Bánffy-Hunyad), Ersekcsanád (Ersekcsanád).

Az említett aránytalanságoktól eltekintve a szerző általában a következő szerkezetben ismerteti a finnugor népeket: földművelés, halászat, vadászat, állattenyésztés, étkezés, építkezési mód, ruházkodás, közlekedési eszközök. A szöveget sok kép illusztrálja. A fényképek közül több itt jelent meg először.

Az előszóban elmondottak szerint VUORELA minden népnél vázolja azt is, hogy milyen külső hatások alakították ki az illető etnikum kultúrájának mai arculatát. Amit a nyelvtudomány a jövevényszó kutatások segítségével megállapított, azt sokszor néprajzi adatokkal is alá lehet támasztani. VUORELA könyve ezért is hasznos segítője lehet minden finnugor nyelvésznek. Hogy néprajzkutatók számára mennyi újat ad, azt mint nyelvész nem tudom fölmérni, de a felhasznált irodalom arról tanúskodik, hogy a szerző feldolgozott több újabb tanulmányt (köztük a Szovjetunióban megjelenteket is). Fontos segédeszköze lesz VUORELA könyve az egyetemi oktatásnak is, bár ha a Szovjetunióban lakó rokonnépeink életmódját akarjuk ennek a könyvnek az alapján bemutatni, vigyáznunk kell, nehogy hamis képet alkossunk róla. A VUORELA festette kép ugyanis a kb. 50 évvel ezelőtti állapotot mutatja be, mindig megjegyezve, hogy a Szovjetunió megalakulása óta a helyzet megváltozott. A mai viszonyok ábrázolása nem volt VUORELA feladata, mivel jelenleg az egyre pusztuló ősi életmód kutatása a legfontosabb, hiszen rövid idő múlva a Szovjetunióban bekövetkező rohamos fejlődésnek a következtében erre már nem lesz mód. Azonkívül — ugyanúgy, mint a nyelvtudományban — minél régebbi állapotot vizsgálunk, annál könnyebb az ősi kapcsolatok feltárása.

Mindent egybevetve, VUORELA könyvének megjelenése örvendetes esemény nemcsak az etnográfusok, hanem a nyelvészek, egyetemi oktatók számára is. Jó lenne, ha a magyar-néprajzkutatók is megörvendeztetnének minket

valamikor egy hasonló jellegű összefoglaló művel, s nem hárulna ez a munka is nyelvészeinkre. Egyszer talán még azt is elérjük, hogy a nyelvészeket követve a néprajz is tudomásul veszi a finnugor—szamojéd rokonságot, s a néprajzi monográfiák a szamojéd népeket is tárgyalják majd.

MIKOLA TIBOR